

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CURRENT PROBLEMS AND BASIC PRINCIPLES OF PERFORMING OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITIES

Біліченко В.В., старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу основних проблем та принципів здійснення оперативно-розшукової діяльності. В законодавстві зазначено, що оперативно-розшукова діяльність – це вид діяльності, яка здійснюється гласно і негласно оперативними підрозділами державних органів, уповноважених на те законом, в межах їх повноважень шляхом проведення оперативно-розшукових заходів з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань.

Важливо також зазначити, що в даній статті висвітлюється важливість дотримання законодавчо визначених принципів оперативно-розшукової діяльності оскільки вона є складним та багатограним видом діяльності, яка вимагає від оперативних працівників високого професіоналізму, знань та навичок. Для того, щоб оперативно-розшукова діяльність була ефективною і відповідала інтересам суспільства, вона повинна здійснюватися на основі чітко визначених в законодавстві принципів, оскільки їх виконання є обов'язковим для здійснення оперативно-розшукових заходів.

Принципи оперативно-розшукової діяльності – це основоположні положення, які визначають її зміст, спрямованість, організацію та порядок здійснення. Вони виражають необхідність дотримання певних правил і вимог при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, забезпечують її законність та ефективність. В ході дослідження даної теми було визначено основні діяльності правоохоронних органів, проблематику та шляхи вирішення проблем з урахуванням певних тенденцій розвитку злочинності через детальний аналіз законодавства та наукових збірників. Автор статті зазначає, що ці принципи є взаємопов'язаними та взаємообумовлені, оскільки на їх основі ґрунтується чітко виражена законодавча основа яка необхідна для професійного здійснення оперативно-розшукових гласних і негласних заходів які проводяться оперативними підрозділами державних органів.

Оперативно-розшукова діяльність спрямована на запобігання, виявлення, припинення і розкриття злочинів. В Україні принципи оперативно-розшукової діяльності є непорушними та допомагають правоохоронцям дотримуватися певних вимог професійної діяльності вони закріплені в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Ключові слова: законодавство, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшуковий захід, принципи оперативно-розшукової діяльності.

This article analyzes the main issues and principles of business investigation activities. The legislation stipulates that business investigation activities refer to activities that business departments of state agencies authorized by law take business investigation measures within the scope of their powers and for the purpose of protecting life safety, and carry out these activities openly or secretly.

It is also important to note that this article highlights the importance of observing the legally defined principles of investigative activity, as it is a complex and multifaceted type of activity that requires high professionalism, knowledge and skills from operatives. In order for operational search activity to be effective and meet the interests of society, it must be carried out on the basis of principles clearly defined in legislation, since their implementation is mandatory for the implementation of operational search measures.

The principles of investigation activities are the basic regulations that determine the content, direction, organization and procedures of investigation activities. When dealing with this problem, combined with certain trends in crime development, through detailed analysis and scientific collection of legislation, the basis of law enforcement, existing problems and solutions were determined. The authors of the article point out that these principles are interrelated and interdependent, since they are based on clearly established legal bases necessary for the professional implementation of open and covert investigative activities by the operational departments of state agencies.

Operational investigative activity is aimed at preventing, detecting, stopping and solving crimes. In Ukraine, the principles of operative investigative activity are inviolable and help law enforcement officers to comply with certain requirements of professional activity, they are enshrined in the Law of Ukraine "On operative investigative activity".

Key words: legislation, investigative activity, investigative activity, principles of investigative activity.

Постановка проблеми. Здійснення правоохоронними органами оперативно-розшукової діяльності потребує вдосконалення як нормативно-правової бази та і методів проведення оперативно-розшукових заходів, для запобігання вчинення порушень у сфері професійної діяльності працівників, та своєчасне виявлення і припинення протиправних дій спрямованих на порушення законодавства та посягання на права та свободи громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання у сфері дотримання законодавчо визначених принципів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності є предметом дослідження багатьох науковців, серед них можна виділити О. В. Зубченко, В. В. Іващенко, О. В. Кізіма, А. В. Кравчук, С. І. Мельник, С. М. Супрун, Ю. М. Шевчук, О. В. Хоменко та інші, у своїх працях вони висвітлюють проблему вдосконалення законодавства України у сфері оперативно-розшукової діяльності та практику застосування з метою забезпечення та дотримання принципів.

Метою статті є зробити детальний аналіз актуальних проблем та основних принципів оперативно-розшукової діяльності спираючись на законодавство України.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» 18 лютого 1992 року оперативно-розшукова діяльність отримала законодавче регулювання, що стало важливим кроком у її розвитку. До цього часу в Україні не було єдиного закону, який би визначав правові засади, порядок і методи здійснення оперативно-розшукової діяльності. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріпив, що оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) є однією з форм боротьби зі злочинністю. Її мета – отримання інформації про протиправні діяння, осіб, які їх отримують, вчиняють або вчинили, а також про обставини їх вчинення, що є необхідною для запобігання злочинам, їх припинення, розкриття, розслідування та розшуку осіб, які їх вчинили. Реалізація конституційних положень, що проголошують Україну як демократичну, соціальну і правову державу, неможлива без усебічного зміцнення законності й правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян. У системі правоохоронних органів України відбуваються серйозні зміни, вдосконалюється їх структура й оновлюється правова база, покращується система під-

готовки кадрів, зміцнюється матеріально-технічна база, коригуються стратегія і тактика протидії злочинності [9]. Тому не менш важливе значення набуває також психологічна, спеціальна фізична та професійна підготовка особового складу Національної поліції України [10].

Згідно статті 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Оперативно-розшукова діяльність в Україні регулюється такою правовою основою як: Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України про прокуратуру, Національну поліцію, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, Державну кримінально-виконавчу службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна [5].

Закон визначає правові та організаційні засади ОРД, її завдання, види, заходи, права та обов'язки органів і підрозділів, які її здійснюють, а також гарантії дотримання прав і свобод людини і громадянина під час її проведення. Згідно статті 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», основними принципами на яких ґрунтуються оперативно-розшукова діяльність є верховенство права, законність та дотримання прав і свобод людини. Ці принципи визначають важливі рамки та обмеження для діяльності правоохоронних органів у здійсненні розшукових операцій.

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип *верховенства права*, це означає, що верховенство права підкреслює, що будь-які дії правоохоронців повинні базуватися на чітких законодавчих нормах та відповідати законам і конституційним стандартам. Принцип верховенства права означає, що людина її права та свободи визнаються найвищою цінністю. Принцип верховенства права означає також, що не держава утворює право, а право є основою життєдіяльності та існування держави в особі її органів, посадових осіб і інших організацій [6].

С. Шило, В. Євтушок, В. Береза, Д. Денисюк, Я. Берназюк, А. Довгерг, С. Головатий, В. Шатіло, В. Грохольський, Ю. Шемшученко та інші дослідники у своїх наукових роботах приділили достатню увагу принципам діяльності поліції, зокрема принципу верховенства права [1]. Серед вчених існують різні точки зору на те, як слід визначити сутність верховенства права. За словами П. Рабіновича, верховенство права – це загальна роль права в усіх сферах суспільних відносин між державними і недержавними організаціями, соціальними групами, спільнотами та всіма особами [2, ст. 11].

Загальна роль права в усіх аспектах суспільного життя є ключовою концепцією яку П. Рабінович вніс до розуміння верховенства права. Основним аргументом цього підходу є те, що право встановлює норми і правила, які регулюють відносини між всіма учасниками суспільства. Від економічних відносин і підприємницької діяльності до прав людини і громадянських свобод – всі ці аспекти життя підпадають під вплив правових норм. Вчений також розглядає верховенство права як загальну роль права в усіх аспектах суспільного життя. Це означає, що право не лише встановлює правила поведінки для громадян і держави, а й визначає цінності, на яких ґрунтується суспільство.

Принцип *законності* полягає в тому, що посадові особи правоохоронних органів, які займаються опера-

тивно-розшуковою діяльністю, а також особи, які сприяють її здійсненню, або контролюють і наглядають за нею, зобов'язані виконувати вимоги законодавства у точній відповідності до їх змісту. Законність при здійсненні оперативно-розшукової діяльності означає, що посадові особи оперативних підрозділів керуються в своїй діяльності нормами оперативно-розшукового законодавства і інших правових актів, які складають правову основу ОРД. Законність означає, що усі дії правоохоронців повинні відповідати законам та не суперечити нормам правового порядку. Принцип законності є складним та різноманітним за своїм змістом та значенням. У юридичних дослідженнях, законність розглядається з різних точок зору. Вона може розглядатися як принцип формування правової держави чи її характеристика, як засіб управління суспільством, або як систему чіткого виконання закону. Також, законність може бути розглянута як сукупність вимог та гарантій, які забезпечують правопорядок в державі [3].

По-перше, законність може розглядатися як принцип формування правової держави або як її важлива ознака. Це означає, що вона визначає основні принципи та цінності, на яких ґрунтується демократична та правова система держави.

По-друге, законність може бути розглянута як спосіб управління суспільством. Це означає, що правова система та дотримання законів визначають правила гри у суспільстві і регулюють відносини між громадянами та державою. Крім цього, в юридичній літературі приділено увагу іншим поняттям, які пов'язані з законністю, таким як «режим законності», «метод законності», «стан законності» і багато інших. Ці терміни використовуються для більш глибокого розуміння та дослідження складної концепції законності в юридичній науці. Сутність законності у зазначеній діяльності полягає в такому: забезпечення законності як принципу реалізації повноважень, законності як методу діяльності правоохоронців створює такий стан (режим), за якого дотримання правил поведінки (встановлених законодавством) є загально визнаною нормою у виконанні своїх обов'язків як самими підрозділами, так і іншими членами громадянського суспільства [4].

Принцип *дотримання прав і свобод людини*. Згідно статті 7 Закону України «Про Національну поліцію» під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації [7]. Дотримання прав і свобод людини є невід'ємною частиною цих принципів і вказує на обов'язок правоохоронців поважати та захищати права та свободи громадян, незалежно від обставин. Це означає, що в ході оперативно-розшукової діяльності повинні бути вжиті всі необхідні заходи для запобігання порушенням прав громадян та захисту їхньої гідності.

Принцип дотримання прав і свобод людини в діяльності ОРД означає, що уповноважені на ведення цієї діяльності оперативні підрозділи та їх посадові особи повинні суворо дотримуватися конституційних положень щодо гарантування прав, свобод, законних інтересів людини з боку держави.

Будь-які порушення конституційних прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності, ким або чим би вони не були вмотивовані, неприпустимі. У разі їх порушення працівники оперативних підрозділів мають бути притягнені до юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством України та, відповідно до положень ч. 8 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [8], де зазначено, що під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватися лише за рішенням

судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства [9].

Ці принципи є фундаментальними для забезпечення легітимності та ефективності оперативно-розшукової діяльності. Вони визначають стандарти, за якими має відбуватися ця діяльність, і наголошують на важливості балансу між боротьбою зі злочинністю та захистом прав і свобод громадян у демократичному суспільстві.

ОРД є складною та багатогранною діяльністю, яка має низку актуальних проблем. Серед них можна виділити такі: **по-перше** недосконалість нормативно-правової бази. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» потребує доопрацювання та удосконалення з урахуванням сучасних реалій. Зокрема, необхідно вдосконалити порядок проведення окремих оперативно-розшукових дій, посилити гарантії захисту прав і свобод людини, запобігти зловживанням при здійсненні ОРД. (Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» був прийнятий у 1992 році і з тих пір не зазнав значних змін. За цей час в Україні відбулися значні зміни в суспільно-політичному житті, в тому числі в сфері правоохоронної діяльності.

Одним із ключових напрямів удосконалення Закону є вдосконалення порядку проведення окремих оперативно-розшукових дій. Зокрема, необхідно:

- уточнити підстави проведення окремих оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) щоб уникнути їх незаконного застосування;
- встановити більш чіткі правила проведення ОРЗ, щоб забезпечити їх ефективність та законність;
- забезпечити контроль за проведенням ОРЗ з боку незалежних органів та осіб.

Крім того, необхідно встановити більш чіткі правила проведення таких заходів, як залучення до співробітництва конфіденційних співробітників, проведення оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із негласною діяльністю оперативних працівників. Вони мають бути проведені таким чином, щоб не порушити права і свобод людини, а також не надати можливості для зловживання з боку органів, що здійснюють ОРД. Це може бути зроблено шляхом створення спеціальної комісії, яка буде здійснювати перевірку законності проведення ОРЗ. Крім того, необхідно посилити гарантії захисту прав і свобод людини при здійсненні ОРД, а саме:

- встановити більш жорстку відповідальність за порушення законності при здійсненні ОРД;

– надати особам, щодо яких проводяться ОРЗ, більш широкі права на захист своїх прав і свобод;

– забезпечити прозорість діяльності органів, що здійснюють ОРД.

Зокрема, ці особи повинні мати право на ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукової справи, на оскарження рішень про проведення ОРЗ, на відшкодування збитків, завданих незаконними ОРЗ. Також забезпечити прозорість діяльності органів, що здійснюють ОРД. Це може бути зроблено шляхом створення спеціального веб-сайту, на якому буде розміщуватися інформація про діяльність цих органів, а також шляхом проведення регулярних громадських слухань з питань ОРД.

По-друге недостатня матеріально-технічна база. Оперативно-розшукові підрозділи не завжди мають необхідну матеріально-технічну базу для ефективного проведення ОРД (Оперативно-розшукові підрозділи не завжди мають необхідну технічну базу для ефективного проведення ОРД. Зокрема, недостатньо сучасних засобів, які дозволяють оперативно отримувати інформацію про злочинну діяльність.) Це призводить до таких проблем:

- Ускладнення роботи оперативних працівників.
- Зниження ефективності ОРД.
- Збільшення ризиків для оперативних працівників.

Оперативно-розшукова діяльність має яскраво виражений розвідувально-пошуковий характер, законодавчо визначаються пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи.

Висновки. Проаналізувавши все вищесказане можна дійти до висновку, що здійснення оперативно-розшукової діяльності має законодавчу основу яка потребує постійного вдосконалення та гарантій додержання у зв'язку з постійним прогресом злочинної діяльності. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» був прийнятий 18 лютого 1992 року з того моменту оперативно-розшукова діяльність отримала законодавче регулювання, що стало важливим кроком у її розвитку, до цього часу в Україні не було єдиного закону, який би визначав правові засади, порядок і методи здійснення оперативно-розшукової діяльності. Під час здійснення цих заходів правоохоронці повинні неухильно дотримуватися законодавчо визначених принципів які закріплені в статті 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме дотримання верховенства права, законності, захист прав та свобод громадян. Ці принципи є взаємопов'язаними між собою та визначають важливі рамки та обмеження для діяльності правоохоронних органів у здійсненні розшукових операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальова О.В. Верховенство права як принцип діяльності Національної поліції України, журнал: Проблеми становлення правової демократичної держави, 2021, с. 9. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a19dc59f-6347-4b47-a42b-288039601269/content> (дата звернення 17.11.2023).
2. Рабінович П.М. Права людини і громадянина в Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право, 1997. 56 с.
3. Каленіченко Л.І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України, журнал: Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019, с. 89–90. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/42.pdf (дата звернення 16.11.2023).
4. В. Держська Контроль як основа забезпечення законності діяльності органів Національної поліції України, журнал: Адміністративне право і процес, 2020, с. 101–102. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/18.pdf> (дата звернення 19.11.2023).
5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», 18.02.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 19.11.2023).
6. Верховенство права, Мего- Інфо- Юридичний портал, розділ 1 Загальні положення, с. 1–16. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-8-верховенство-права-0>
7. Закон України «Про Національну поліцію», 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 18.11.2023).
8. Балабекович С.М. Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності, Одеса 2018 р., с. 22–24. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Lek_k.2-2018-Osnovu-ORD.pdf (дата звернення 18.11.2023).
9. Біліченко В.В. Забезпечення національною поліцією України прав і свобод людини, Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016 р., с. 134–135. URL: [https://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgi/irbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/nvuzhpr_2016_40\(1\)_32.pdf](https://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgi/irbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/nvuzhpr_2016_40(1)_32.pdf) (дата звернення 19.11.2023).
10. Гіденко Є.С. Дії працівників національної поліції України в умовах воєнного стану, Молодий вчений, Науковий журнал, 2022 р., с. 87–88. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5364/5257> (дата звернення 19.11.2023).